

มานุษยวิทยากับวรรณกรรม

งานหลักอย่างหนึ่งของนักมานุษยวิทยาคือการเขียน ไม่ว่าจะเป็นการจดบันทึกเหตุการณ์ บรรยายภาค อารมณ์ความรู้สึก รวมถึงคำพูดของผู้คนที่เกิดขึ้นระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม และเรียบเรียงข้อมูลเหล่านั้นมาเป็นบันทึกสนามในแต่ละวัน จากนั้นจึงประมวลและสังเคราะห์ข้อมูลมากมายในสนามให้มาอยู่ในรูปของงานชาติพันธุ์นิพนธ์ หรือ ethnography ซึ่งในภาษาอังกฤษ คำดังกล่าวมีที่มาจากการผสมกันของคำว่า ethno ซึ่งแปลว่าผู้คน และคำว่า graphy ซึ่งหมายถึงกระบวนการเขียนหรือการบันทึก ดังนั้น สิ่งที่นักมานุษยวิทยาเขียนขึ้นก็คือเรื่องราวชีวิตของผู้คนหรือกลุ่มคนในวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ได้มาจากการศึกษาภาคสนามเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจมุมมองของคนใน พร้อมก็นำเสนอข้อเสนอเชิงวิพากษ์

อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา สถานะของงานเขียนทางมานุษยวิทยาได้ถูกท้าทายอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการวิพากษ์ว่างานเขียนของนักมานุษยวิทยานั้นไม่ได้นำเสนอความจริงอย่างตรงไปตรงมา แต่การสร้างภาพแทนความจริง (representation) ว่าด้วยกลุ่มชนต่าง ๆ นั้นเป็นผลมาจากการใช้กลวิธีทางภาษา (Clifford & Marcus, 1986) การย้อนกลับมาทบทวน “การเขียน” ของนักมานุษยวิทยาทำให้เกิดกระแสการสะท้อนย้อนคิดวิธีการศึกษาและการผลิตงานชาติพันธุ์นิพนธ์จนทำให้เกิดพรหมแดนใหม่ ๆ ของการเขียนเชิงทดลองมากขึ้น โดยเฉพาะงานเขียนที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมหรือมีกลิ่นอายของเรื่องแต่ง (fiction) และการตระหนักว่าการเขียนคืองานฝีมือ (writing as craft) (Mcgranahan, 2020)

ในการให้สัมภาษณ์ครั้งหนึ่ง Kirin Narayan นักมานุษยวิทยาผู้ไม่เพียงผลิตงานชาติพันธุ์นิพนธ์เท่านั้น แต่เธอยังเขียนงานประเภทอื่น ๆ อาทิ นวนิยายเรื่อง Love, Stars, and All That หรือบันทึกความทรงจำ (memoir) เกี่ยวกับครอบครัวของเธอ เรื่อง My Family and Other Saints กล่าวถึงประสบการณ์การเขียนของเธอว่าตัวละครที่มีเนื้อหนึ่งในเรื่องเล่าของนักมานุษยวิทยาหรือนักชาติพันธุ์นิพนธ์ (ethnographer) เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านได้เข้ามาผูกพันใกล้ชิด (engage) กับเรื่องเล่านั้น ๆ และในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของงานเขียนทางมานุษยวิทยาก็มีตัวละครที่น่าจดจำเสมอมา โดยเฉพาะในงานประเภทบันทึกความทรงจำจากสนาม (field memoir) หรือเรื่องเล่าชีวิต (life story) อย่างไรก็ตาม สิ่งนี้ไม่ได้เป็นเพียงเทคนิคทางวรรณศิลป์เท่านั้น แต่การฉายให้เห็นชีวิตของผู้คนที่แสนซับซ้อน โดยเฉพาะชีวิตปัจเจกที่เราได้รู้จักพวกเขาผ่านช่วงชีวิตและการได้ใส่ใจจดจ่อกับแง่มุมที่หลากหลายในชีวิตของพวกเขา ย่อมทำให้เราไม่สามารถจัดประเภทหรือจัดวางพวกเขาไปในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งอย่างง่ายดาย กลับกัน สิ่งนี้ทำให้เรามองเห็นถึงความสร้างสรรค์ การปรับตัว และชีวิตที่ยากจะคาดเดา การมองเห็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อช่วยเปิดเผยความสลับซับซ้อนของการมีชีวิตในโลกที่นักมานุษยวิทยาพยายามจะทำความเข้าใจ

เข้าใจ และนำมาสู่ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ รวมถึงรับรู้เงื่อนไขและความยากลำบากของปัจเจก แต่ถึงกระนั้น การเขียนถึงตัวละครก็เรียกร้องให้ผู้เขียนมีความละเอียดอ่อนมากเป็นพิเศษ เพราะเรื่องราวชีวิตที่น่าดึงดูดบางครั้งก็อาจเป็นส่งผลเชิงลบหรือทำให้เกิดอันตรายต่อผู้ให้ข้อมูล (Savage Minds, 2014)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการผลิตงานเขียนที่มีกลิ่นอายของวรรณกรรม หรือการเขียนงานวรรณกรรมที่มีรากฐานมาจากการศึกษาภาคสนามของนักมานุษยวิทยาจะมีพื้นที่มากขึ้นนับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1980 ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น แต่จริง ๆ แล้ว หากย้อนกลับไปยังยุคแรกเริ่มของการก่อตั้งของวิชามานุษยวิทยา โดยเฉพาะมานุษยวิทยาวิทยาอเมริกันจะพบว่านักมานุษยวิทยาอเมริกันคนสำคัญ ได้แก่ Edward Sapir Ruth Benedict และ Margaret Mead ซึ่งต่างเป็นลูกศิษย์ของ Franz Boas ทั้งสามไม่เพียงเขียนงานวิชาการด้านมานุษยวิทยาเท่านั้น แต่ยังผลิตงานวรรณกรรม เช่น บทกวี ตีพิมพ์ในโลกวรรณกรรมอีกด้วย และในขณะเดียวกันงานวรรณกรรมของพวกเขาก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางมานุษยวิทยา โดยเฉพาะแนวคิดสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรม (cultural relativism) หรือในกรณีของ Mead บันทึกลงนามหรือบทกวีบางชิ้นที่เธอเขียนขึ้นยังเป็นร่องรอยที่แสดงให้เห็นการวิพากษ์ที่ให้ความสำคัญกับผัสสะที่หลากหลายในการทำ ความเข้าใจประสบการณ์ของชนพื้นเมือง เช่น กลิ่นหรือการสัมผัส ซึ่งสะท้อนให้เห็นเค้าโครงของวิทยาของงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาผัสสะ (anthropology of senses) ในยุคแรกเริ่ม (Schweighauser, 2023: 1-8)

จะเห็นว่าการแลกเปลี่ยนและผสมผสานกันระหว่างเทคนิควิธีและมุมมองทางมานุษยวิทยา และการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมแสดงให้เห็นทั้งจุดร่วมและจุดต่างที่สามารถนำไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่ ทั้งนี้ หากพิจารณาแง่มุมที่ทั้งกระบวนการทำงานทางมานุษยวิทยาและวรรณกรรมมีส่วนร่วม กองบรรณาธิการผู้คิดสรรบทกวีในวารสาร Anthropology and Humanism ได้นำเสนอข้อสังเกตที่น่าสนใจ พวกเขาเสนอว่าการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์มีความคล้ายคลึงกับงานชาติพันธุ์นิพนธ์ตรงที่เป็นการใส่ใจจดจ่อกับความรุ่มรวยของชีวิตประจำวัน ทั้งกวีนิพนธ์และชาติพันธุ์นิพนธ์จึงมีความเกี่ยวโยงกันในฐานะที่ทั้งสองเป็นศาสตร์แห่งการจดจ่อ (discipline of attention) ในแง่นี้ บทกวีเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ (ethnographic poem) จึงอาจเป็นงานที่ก่อตัวขึ้นผ่านกระบวนการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่เน้นการพรรณนาอย่างลึกซึ้ง (thick description) รวมถึงผสมผสานเทคนิควิธีทางกวีนิพนธ์เอง เช่น การใช้อุปมาอุปไมย (metaphor) นอกจากนี้ บทกวีเชิงชาติพันธุ์นิพนธ์ไม่เพียงเผยให้เห็นโลกที่มาจากกระบวนการศึกษาวิจัยเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นการจดจ่ออย่างละเอียดลออที่สะท้อนผ่านบทกวีที่โดยตัวมันเองถูกเขียนขึ้นในฐานะงานฝีมือชิ้นหนึ่ง (Zani et al., 2019: 184-185)

กล่าวได้ว่าจุดร่วมประการสำคัญของการเขียนในขณะนี้ คือการสร้างงานฝีมือที่มีรากฐานมาจากการจดจ่อและการเข้าไปเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิด (engagement) กับโลกและชีวิตของผู้คนที่

แตกต่างกันหลากหลาย และไม่ได้หมกมุ่นอยู่กับการสะท้อนโลกภายในเชิงปัจเจกเท่านั้น (Weeber, 2020; Weeber & D. Wright, 2022) เมื่อเปรียบเทียบเป็นกระบวนการสร้างงานฝีมือ หรือ craft ในภาษาอังกฤษ คำ ๆ นี้มีความหมายโดยนัยถึงการใช้เล่ห์กล (cunning) ทักษะของการหลอกลวง (deception) หรือมนตรา (witchcraft) ดังนั้น การเขียนในที่นี้ก็เปรียบได้กับการใช้ทักษะทางภาษารายมนต์ให้งานเขียนทางมานุษยวิทยาเป็นสิ่งที่มีชีวิตชีวา การทำงานฝีมือในที่นี้อาจเปรียบเทียบได้กับการทำงานไม้ที่ผู้สร้างต้องใส่ใจจังหวะของการลงมือกระทำ การใช้ร่างกาย และระยะห่าง เช่นในขณะของการใช้ตะไบไสไม้ พวกเขาต้องทดลอง ล้มเหลว และลงมือทำซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า การเข้าไปผูกพันใกล้ชิดในลักษณะดังกล่าวเรียกร่องให้ช่างฝีมือตระหนักว่า วัตถุต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่ตื่นตัว พวกเขาต้องเรียนรู้ที่จะสนทนากับศักยภาพของพวกมัน (Paper Boat Collective, 2017)

มุมมองที่ว่าด้วยการทำงานฝีมือและมนตราของการเขียนดังกล่าว สอดคล้องกับประสบการณ์ของ Ruth Behar นักมานุษยวิทยาอีกคนที่ผลิตงานวรรณกรรม เธอกล่าวว่ามนต์สะกดของเรื่องแต่ง (magic of fiction) เป็นสิ่งที่ยากจะอธิบาย แต่มันเป็นสิ่งที่ช่วยคว่ำทั้งร่างกายและวิญญาณของเธอไว้อย่างไม่อาจปฏิเสธ ขณะที่เขียนประสบการณ์เดียวกันในรูปแบบของเรื่องแต่ง Behar พบว่าเธอสามารถทำสิ่งที่แตกต่างออกไป นั่นคือการบอกเล่าถึงความรู้สึกของตัวละคร ไม่ว่าจะมีความกลัว ความไม่มั่นคง ความโดดเดี่ยว ความโศกเศร้า ความสิ้นหวัง คักดีศรี เหล่านี้คือกระแสความรู้สึกที่ถูกปลดปล่อยผ่านความเปลี่ยนแปลงของโชคชะตาตัวละคร ซึ่งเป็นแก่นของนวนิยายที่เธอเขียนขึ้น (Behar, 2020)

ขณะที่จุดต่างข้อหนึ่งที่น่าสนใจคือในขณะที่เป้าประสงค์หนึ่งของการเขียนงานชาติพันธุ์นิพนธ์คือการเขียนเพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่านักมานุษยวิทยาได้ไป “อยู่ที่นั่น” (being there) กล่าวคือ นักมานุษยวิทยาได้เข้าไปอยู่ในชุมชนที่พวกเขาศึกษาอย่างลึกซึ้งและสามารถสะท้อนชีวิตและวัฒนธรรมนั้น ๆ ออกมาได้อย่างละเอียดลออ แต่ในขณะเดียวกัน เป้าประสงค์ของการเขียนงานประเภทเรื่องแต่งกลับตรงกันข้าม นักเขียนต้องการเขียนเพื่อให้ผู้อ่านเป็นคนที่ได้ไป “อยู่ที่นั่น” และทำให้พวกเขาได้รับรู้ถึงบรรยากาศและอารมณ์ความรู้สึกของเรื่องราวอย่างใกล้ชิด แง่มุมดังกล่าวถือเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนมุมมองและการฝึกฝนด้านการเขียนระหว่างนักมานุษยวิทยาและนักเขียนเรื่องแต่ง โดยเฉพาะการมองงานเขียนจากหลากหลายมุมมองทั้งในฐานะผู้เขียนและผู้อ่าน (Mcgranahan, 2020 : 2-3) อย่างไรก็ตาม การนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามของนักมานุษยวิทยาออกมานำเสนอนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างตายตัว Roxanne Varzi นักมานุษยวิทยาหญิงเชื้อสายอิหร่าน แบ่งปันประสบการณ์ว่าข้อมูลจากการศึกษาของเธอบางส่วนอาจเหมาะที่จะถูกนำเสนอในรูปของเรื่องแต่ง เช่น นวนิยายบางส่วนอาจจะเหมาะกับการทำเป็นภาพเคลื่อนไหวหรือเสียง และบางส่วนอาจอยู่ในรูปของงาน

ชาติพันธุ์นิพนธ์ แต่ไม่ว่าสื่อกลางจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคืองานเหล่านั้นล้วนมีรากฐานมาจากการทำงานวิจัยและการเขียนชั่วโมงแล้วชั่วโมงเล่า (Varzi, 2020)

สุดท้ายนี้ วัตถุประสงค์หลักของบทความชิ้นนี้ผู้เขียนไม่ได้ต้องการนำเสนอคำนิยามหรือดีกรอบการผลิตงานวรรณกรรมเชิงมานุษยวิทยา หรืองานมานุษยวิทยาที่มีกลิ่นอายของวรรณกรรม ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ฯลฯ แต่อย่างไร หากเป็นการประมวลมมองและประสบการณ์ของนักมานุษยวิทยาจำนวนหนึ่งที่ผลิตงานที่แสดงให้เห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ไม่ว่าจะในฐานะของงานชาติพันธุ์นิพนธ์หรืองานวรรณกรรมก็ตาม โดยเฉพาะการทำให้ผู้อ่านได้สัมผัสกับชีวิตและโลกที่สลับซับซ้อนและเต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย

ผู้เขียน

ชัชชล อัจฉนาภิตติ

นักวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

บรรณานุกรม

- Behar, R. 2020. From Real Life to the Magic of Fiction. In C. Mcgranahan (ed.), *Writing Anthropology: Essays on Craft & Commitment* (pp. 220-222). Durham & London : Duke University Press.
- Clifford, J. & Marcus, G. E. (eds.) 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Los Angeles: University of California Press.
- Mcgranahan, C. 2020. Introduction. On Writing and Writing Well: Ethics, Practice, Story. In C. Mcgranahan (ed.), *Writing Anthropology: Essays on Craft & Commitment* (pp. 1-19). Durham & London : Duke University Press.
- Paper Boat Collective. 2017. Introduction: Archipelagos, a Voyage in Writing. In A. Pandian & S. Mclean (eds.), *Crumpled Paper Boat: Experiments in Ethnographic Writing* (pp. 11-28). Durham & London : Duke University Press.
- Savage Minds. 2014. *Ethnographic Writing with Kirin Narayan: An Interview*. Retrieved from <https://savageminds.org/2014/02/03/ethnographic-writing-with-kirin-narayan-an-interview/>
- Schweighauser, P. 2023. *Boasian Verse The Poetic and Ethnographic Work of Edward Sapir, Ruth Benedict, and Margaret Mead*. New York & London: Routledge.
- Varzi, R. 2020. Ethnographic Fiction: The Space Between. In C. Mcgranahan (ed.), *Writing Anthropology: Essays on Craft & Commitment* (pp. 223-225). Durham & London : Duke University Press.

Weeber, C. 2020. Why Poetry + Anthropology? Retrieved from
<https://www.sapiens.org/culture/anthropological-poems/>

Weeber, C. & D. Wright, J. 2022. What is Anthropological Poetry? Retrieved from
<https://www.sapiens.org/culture/what-is-anthropological-poetry/1-poetry/>

Zani, L., Zia, A., Stone, N., Kusserow, A. & Elliott, D. 2019. How We Review and Support the Art of Ethnographic Poetry in Anthropology and Humanism. *Anthropology and Humanism*, 44(2), 182-188.